

MISCELLANEA

Grzegorz Białuński

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2000, nr 1

Rybołówstwo w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich (XIV–XVII w.) ze szczególnym uwzględnieniem starostwa ryńskiego

Fishing in the Land of the Great Masurian Lakes (14th–17th centuries) with particular emphasis on the Ryn County

Die Fischerei im Land der Großen Masurischen Seen (14.–17. Jh.) mit besonderer Berücksichtigung des Amtes Rhein

Słowa kluczowe: Kraina Wielkich Jezior Mazurskich, państwo krzyżackie, Prusy Książęce, rybołówstwo

Keywords: The Great Masurian Lake district, State of the Teutonic Order, Ducal Prussia, fishing

Schlüsselwörter: Große Masurische Seen, Deutschordensstaat, Herzoglich Preußen, Fischerei

STRESZCZENIE

Historia rybołówstwa na Mazurach nie mogła być w pełni omówiona w ramach niniejszego artykułu, jego celem jest natomiast uściślenie niektórych zagadnień związanych z tym tematem. Przede wszystkim należy przedstawić ustępstwa na rzecz mieszkańców w przywilejach rybołówstwa, skupiając się na narzędziach służących do połowu ryb oraz kwestii zarządzania rybołówstwem w poszczególnych starostwach. Przedstawione badania ograniczają się do Starostwa Ryńskiego w okresie do początku XVIII wieku. Artykuł nie pozwala na wyciągnięcie ostatecznych wniosków czy sformułowanie ogólnych ocen dotyczących rozwoju rybołówstwa na obszarze Wielkich Jezior Mazurskich, może jednak być dobrym punktem wyjścia dla przyszłej monografii na ten temat.

ABSTRACT

The history of fishing in Masuria cannot be discussed in full within this paper, but its purpose is to clarify some issues related to this topic. Above all, it outlines the concessions provided for the inhabitants within the fishing privileges, focusing on the tools used to catch fish and the issues of fishery management within the individual elderships. The presented research is limited to the Ryn eldership in the period up to the beginning of the 18th century. This paper does not enable final conclusions or general assessments regarding the development of fisheries in the area of the Great Masurian Lakes to be drawn, but it may provide a useful starting point for a future monograph on this subject.

Translated by Aleksander Pluskowski

ZUSAMMENFASSUNG

Die Geschichte der Fischerei in Masuren konnte im Rahmen dieser Studie nicht vollständig behandelt werden. Das Ziel des vorliegenden Artikels ist es vielmehr, einige Fragen zu diesem Thema zu klären. Vor allem sollten die Zugeständnisse an die Einwohner in den Privilegien dargestellt werden, die Fischerei mit Schwerpunkt auf Fanggeräten und Verwaltungsfragen in einzelnen Bezirken betreffen. Die vorgestellten Untersuchungen beschränken sich aufs Amt Rhein in der Zeit bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts. Der Artikel lässt keine endgültige Schlussfolgerungen zu ziehen oder allgemeine Bewertungen der Entwicklung der Fischerei im Gebiet der Großen Masurischen Seen zu stellen, kann jedoch ein guter Ausgangspunkt für künftige Monographien zu diesem Thema sein.

Übersetzt von Emilia Figura-Oselkowska

Zagadnienie rybołówstwa na Mazurach w dawnych wiekach nie doczekało się oddzielnego całościowego opracowania. Wiele cennych informacji dla czasów krzyżackich znajduje się w solidnej i szczegółowej rozprawie G. Kischa¹, dla okresu późniejszego odpowiedni fragment w pracy F. Magera². Odnotować należy także wcześniejsze publikacje – przyczynek W. Bünnecka³ oraz obszerną pracę B. Benecke'a⁴. O rybołówstwie w rejonie Rynu i Giżycka w czasach krzyżackich pisał krótko F. Rünger⁵. Jeśli chodzi o Mazury, otrzymujemy więc obraz dosyć ogólny. Zadaniem niniejszego artykułu także nie jest całościowe omówienie rybactwa na Mazurach, a jedynie uszczegółowienie niektórych zagadnień związanych z tym tematem.

Podstawą niniejszego opracowania są przede wszystkim przywileje lokacyjne i inne nadania zawarte w ryńskich księgach zamkowych⁶ oraz lennych⁷. Waż-

¹ G. Kisch, *Das Fischereirecht im Deutschordensgebiet. Beiträge zu seiner Geschichte*, w: idem, *Forschungen und Quellen zur Rechts- und Sozialgeschichte des Deutschordenslandes*, t. 3, Sigmaringen 1978; tutaj też omówienie literatury.

² F. Mager, *Der Wald in Altpreussen als Wirtschaftsraum*, t. 1, Köln 1960, s. 287–298.

³ W. Brünneck, *Zur Geschichte des altpreussischen Jagd- und Fischereirechts*, Zeitschrift des Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 1918, t. 39, s. 18–144.

⁴ B. Benecke, *Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen*, Königsberg 1881.

⁵ F. Rünger, *Die Fischerei von Rhein und Lötzen zur Ordenszeit*, Aus der Heimat, Beilage der Lötzener Zeitung, 1936, nr 6.

⁶ Ostpreussische Folianten (dalej: Ostpr. F.) 332; Ostpr. F. 333, Ostpr. F. 334, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem (dalej: GSPK). Ostpr. F. 332, 333 i 334 zostały zamieszczone w: *Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge* (dalej: APG), 1984–1986, t. 15–17, za tym wydawnictwem podaję numery dokumentów.

⁷ Ostpr. F. 454. Księga została wydrukowana w: APG, 1989, t. 19, s. 1–48.

ne uzupełnienie tych materiałów stanowi księga rachunkowa starostwa ryńskiego z 1624 r., wykazująca wszystkie większe akweny wodne – jeziora, rzeki, stawy oraz ich wykorzystanie gospodarcze (zob. aneks 1)⁸.

Znaczenie ryb w diecie dawnych mieszkańców Krainy Wielkich Jezior Mazurskich powiększały rygorystycznie przestrzegane posty, ale też ich dostępność i łatwe przetwórstwo (suszenie, solenie, wędzenie, marynowanie)⁹. Zakon Krzyżacki prawo rybołówstwa zastrzegł dla siebie, co znalazło odzwierciedlenie w jedenastym punkcie przywileju chełmińskiego („Zakon rezerwuje sobie prawo korzystania z jezior”)¹⁰. Oznaczało to, że rybactwo podobnie jak np. łowiectwo stanowiło regale zarezerwowane na użytek władzy. Zastrzeżenie to dotyczyło jednak tylko większych i średnich jezior, bowiem następny punkt dwunasty przywileju, stwierdzał że właściciel dóbr „przy jeziorze nie większym niż trzy tonie niewodowe (trakty), może je wziąć zamiast takiej samej powierzchni gruntów”. Następnie dowiadujemy się, że właściciele dóbr przy większych jeziorach mogą łowić ryby wszelkimi przyrządami łowieckimi prócz niewodu (w oryginale „newod”), który zapewniał zbyt obfitą zdobycz, ale wyłącznie na własne potrzeby stołowe¹¹. Oba ustępstwa dotyczyły jedynie dóbr z prawem dziedziczenia, o czym informował punkt piętnasty przywileju.

Zakon jednak zmierzał do ograniczania owych ustępstw¹². Powszechnie odstępowano od zasad przywileju chełmińskiego oraz od nadań w poszczególnych przywilejach lokacyjnych. W sumie, gdy osadnictwo dotarło na Mazury, nie kierowano się już ściśle zasadami przywileju chełmińskiego, ale prawo do rybołówstwa ustalano każdorazowo w konkretnych przywilejach. Te z kolei obowiązywały na ogół przez stulecia. Stan taki podtrzymał Landrecht z 1620 r.¹³ na mocy którego uznano dawne przywileje i stare zwyczaje w zakresie rybołówstwa.

USTĘPSTWA RYBACKIE W PRYWILEJACH STAROSTWA RYŃSKIEGO

Zdaniem Zakonu zezwolenie na wolne rybołówstwo było szczególną łaską, lecz i tak we wszystkich przypadkach dotyczyło ono tylko własnych potrzeb stołowych. W pierwszym etapie kolonizacji (XIV w. – 1466 r.)¹⁴ ustępstwa takie na obszarze

⁸ Zbiór szczytków amtw pruskich, sygn. XIX/4 (dalej: XIX/4), k. 4–10 i inne, Archiwum Państwowe w Olsztynie.

⁹ T. Brzeczowski, *Dzieje puszczy piskiej*, w: J. Śliwiński, *Z dziejów Rucianego-Nidy i okolic*, Olsztyn 1993, s. 62.

¹⁰ Przywilej cytują za: A. Szorc, *Dominium Warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990, s. 155–157. Por. G. Kisch, *Die Kulmer Handfeste*, w: idem, *Forschungen und Quellen*, t. 2, Sigmaringen 1978, s. 118.

¹¹ J. Luciński, *Przywilej chełmiński z 1233 r., jego treść oraz dzieje jego postanowień*, Studia Culmensia Historico-Iuridica, t. 1, Toruń 1990, s. 119.

¹² Ibidem, s. 120, gdzie omówiono ten problem oraz G. Kisch, *Das Fischereirecht...*, s. 74, 87–92, 160 i n.

¹³ J. Luciński, op. cit., s. 121.

¹⁴ Procesy osadnicze zostały ukazane na podstawie G. Białuński, *Osadnictwo regionu Wielkich Jezior Mazurskich od XIV do początku XVIII wieku – starostwo leckie (gizyckie) i ryńskie*, Olsztyn 1996; tutaj też odpowiednie sygnatury źródeł dla poszczególnych osad.

późniejszego starostwa ryńskiego zanotowano w przywilejach dla wolnych, sołtysów, chłopów i młynarzy (zob. aneks 2). W sumie znamy dwadzieścia pięć nadań, czyli dla 88,9% wszystkich powstałych osad (łącznie z młynami i wydzielonymi karczmami). W dobrach służebnych, pozostających w posiadaniu wolnych, zezwolenia na wolne rybołówstwo otrzymało trzynaście majątków, czyli 68,4%. Natomiast we wsiach czynszowych współczynnik zezwoleń na rybactwo wyniósł 50%, przy tym nie odnotowano specjalnego zróżnicowania pomiędzy sołtysami a chłopami. Jedynie w Gutach wymieniono różne narzędzia palownicze, wyraźnie ograniczono też czas połowu dla sołtysa, co zapewne wynikało z potrzeby ochrony zarybienia ze względu na nadany sprzęt.

Zgodę na rybołówstwo otrzymali również młynarze z Salpika i Łysoni (stanowi to 66,7% wszystkich nadań młyńskich), ale tylko w stawie młyńskim i jedynie na potrzeby własne oraz wyłącznie małymi narzędziami połowicznymi (Salpik)¹⁵. Młynarz powinien był dbać przy tym o staw i jego zarybienie, dla siebie mógł zatrzymać małe ryby, a szczupaki (solone) dostarczać za odpowiednią opłatą Zakonowi (Łysonie). W Salpiku młynarz miał wcześniej wykonać nasypy w celu spiętrzenia wody.

Pozostałe grupy społeczne (np. karczmarze) takich zezwoleń na rybołówstwo nie otrzymały. Zakaz wolnego połowu dla innych grup wystąpił wyraźnie w przywilejach dla dóbr służebnych, w których wolni obsadzali swe łąny chłopami lemanami (Kwik, Rybical). Stanowiło to niewątpliwie nawiązanie do zastrzeżenia zawartego w przywileju chełmińskim mówiącego, że prawo połowu dotyczy tych, którzy dobra swe posiadali na prawie dziedzicznym.

Późniejsze źródła potwierdzają, że jeżeli ustępstwo wolnego rybołówstwa nie zostało zawarte w przywileju lokacyjnym, to już w ogóle nie było nadawane. Najprawdopodobniej więc w brakujących nadaniach zezwolenia te nie występowały lub może na skutek zaginięcia przywileju zostały cofnięte (zapomniane). Na przestrzeni wieków następowały jednak drobne zmiany w stosunku do pierwotnych zezwoleń. Porównajmy dla przykładu sytuację wyjściową (przywilej) ze stanem z roku 1624. Można odnotować następujące zmiany: zanikły ustępstwa połownicze w Mikołajkach. Spowodowane to było jednak zanikiem dóbr służebnych w drugiej połowie XV w.; w Kwiku wyszczególniono konkretne małe narzędzia połownicze; w Rybicalu zamiast dwóch żaków wymieniono jedynie żaki. Były to więc niewielkie uzupełnienia lub konieczne poprawki. Bardziej radykalne zmiany znajdujemy w Piankach i Gutach. W tych wsiach czynszowych wolne rybołówstwo ograniczono tylko w odniesieniu do sołtysów. Zmianę tę łatwiej wyjaśnić na przykładzie Pianek, bowiem pierwsza lokacja wsi nie powiodła się i ponownie wieś czynszową

¹⁵ Ostpr. F. 332, nr 2, 47, 49.

(bez przywileju) założono w XVI w. Być może wówczas zmieniono także warunki rybołówstwa, pozostawiając je tylko sołtysowi i ograniczając wyłącznie do jednego jeziora (brak Śniardw). Z kolei w Gutach małymi narzędziami, zamiast chłopów mógł łowić sołtys, nie podano jednak okresu zakazu połowów. W sumie zmiany objęły 26,3% osad, ale faktycznie tylko 10,5%.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w przypadku osad, które nie otrzymały wolnego rybołówstwa, nie miało to związku z prawem nadania. Nakomiady i Orzysz bowiem były nadane na prawie chełmińskim, podobnie jak dobro służebne w Dosiach. Te dwie ostatnie osady leżały ponadto w pobliżu jezior, więc w myśl przywileju chełmińskiego przynajmniej Dosie prawo takie powinny były otrzymać. Zezwolenia na rybołówstwo nie otrzymały też dobra na prawie magdeburskim (Wejdyki, Zalesie, Sumki). Wydaje się, że pewną dbałość o formalne przestrzeganie przywileju chełmińskiego widzimy natomiast w zakazie połowu na jeziorze Łazdun dla mieszkańców Pianek, mimo że to niewielkie jeziorko leżało w granicach wsi.

W drugim etapie kolonizacji 1466–1525 przywileje w zakresie rybactwa otrzymywali jedynie wolni, sołtysi i chłopci¹⁶. W sumie znamy przywileje dla 90% osad (powstało trzydzieści jeden osad bez młynów, w tym dwie osady zagrodników). Tym razem jednak ustępstwa łatwiej otrzymywały wsie czynszowe niż dobra służebne. Spośród wsi czynszowych prawo wolnego rybołówstwa uzyskało aż 72,7%, dóbr służebnych jedynie 55,5% (zob. aneks 3). Nadto dwie wsie otrzymały takie zezwolenia na mocy albo wcześniejszego przywileju (Pianki), albo późniejszego (z 1555 r. Knis). Nigdy takiego zezwolenia nie otrzymała tylko Ruska Wieś.

W tym okresie bardziej widoczne były różnice pomiędzy sołtysami a chłopami. Ci pierwsi otrzymywali bowiem także dodatkowe uprawnienia, np. w niektórych wsiach sołtys uzyskał zezwolenie na używanie korzystniejszych narzędzi połowniczych (Skomack, Tałty, Szymonka, Sady, Odoje, Ławki)¹⁷. Niekiedy ograniczano czas połowów np. w Odojach na jeziorze Orzysz, sołtys mógł łowić latem i zimą, podczas gdy inni mieszkańcy tylko latem (od Wielkanocy do św. Michała), do tego tylko na Jeziorze Czarnym i bez saków. W Notyście zaś jedynie sołtys otrzymał zezwolenie na wolny połów na jeziorze o tej samej nazwie. Podobna sytuacja była w innych rejonach, np. sołtys Nowej Wsi koło zamku leckiego (giżyckiego) otrzymał zezwolenie na połowy w Niegocinie i innych jeziorach, jak tego sobie życzył, z wyłączeniem jednak wielkiej sieci. Inni mieszkańcy wsi otrzymali ograniczone zezwolenie tylko do jeziora Niegocin¹⁸.

Warto przytoczyć zastrzeżenie, które znalazło się w wielu przywilejach, chodzi mianowicie o zakaz jakichkolwiek zmian (naruszania) rzek i potoków (Szymonka,

¹⁶ W sąsiednim okręgu leckim zezwolenie otrzymał również młynarz. Był to młynarz z Bystrego, który otrzymał uprawnienia wolnego rybołówstwa na Niegocinie (ręczną siecią na płycznach) oraz rzekach (dwoma sakami).

¹⁷ Por. przykładowo Ostpr. F. 333, nr 151.

¹⁸ H. Meye, *Die erneuerte Handfeste von Neuendorf vor Lötzen vom Jahre 1475*, w: *Lötzenener Fragmente*, wyd. R. Heling, Hamburg 1976, s. 22.

Rostki, Marki, Nipy, Odoje, Chmielewo, Tałty, Skomack, Sady, Zdęgowo), co miało zapewne podkreślić wyłączną przynależność wszelkich wód do Zakonu. Podobnie było w okręgu leckim, np. mieszkańcom w Bielskich i Konopkach zabroniono korzystania z rzek we wszystkich porach roku pod groźbą wysokiej kary.

Zaskakujące jest to, że spora liczba wolnych nie otrzymała w przywilejach wolnego rybołówstwa; dotyczyło to m.in. Dąbrówki, Wierzbina, Tuchlina, Górkła, Zastrużnego, Ostrowa, Pianek, Wężewa. Podobnie było w tym czasie w starostwie leckim. Tam przywileju tego nie otrzymały Lipińskie, Okrągłe, Szczepanki, Miechy, Jedamki, Konopki Małe. Nie odgrywało tutaj żadnej roli prawo nadania dóbr (Dąbrówka i Wierzbina były na prawie chełmińskim, pozostałe na magdeburskim) ani odległość od jeziora, np. Wierzbina leżała nad dużym Jeziorem Wierzbinińskim, a mimo to zezwolenia nie otrzymały, co było niezgodne z przywilejem chełmińskim. Wydaje się, że brak zezwoleń na wolne rybołówstwo był ściśle związana z momentem otrzymania przywileju. Jeżeli bowiem ginął stary przywilej i mijało wiele lat do wydania nowego lub osada funkcjonowała przez dłuższy czas, zanim przywilej otrzymała, to takiego zezwolenia na ogół brakuje. Krzyżacy wykorzystywali tę sytuację, by nie nadawać zbędnego już uprawnienia, osada bowiem była już i tak obsadzona. Odnowione przywileje otrzymali wolni z Dąbrówki, Tuchlina, Zastrużnego i Górkła. Jeśli zaś chodzi o Pianki, Wężewo i Wierzbina, wiemy o wcześniejszym ich zasiedleniu. W przypadku Ostrowa mamy do czynienia z zupełnie innym przykładem, mianowicie z niewielkim nadaniem dla karczmarza ze Skomacka, który jednocześnie jako chłop takowe zezwolenie już posiadał. Jeżeli osada nie otrzymywała przywileju, to również nie uzyskiwała pozwolenia na rybołówstwo, przykładem jest tu Ruska Wieś.

W tym miejscu warto przyrzeć się zmianom w uprawnieniach rybackich, jakie zaszły do 1624 r. Objęły one aż 33,3% dotychczasowych zezwoleń. Najistotniejsze z nich dotyczyły zezwoleń dla chłopów; zniesiono je w przypadku Tałt oraz Skomacka. Nie występuje też zezwolenie dla wolnych z Marek, w tym przypadku być może dobra te występują łącznie z Rostkami, choć i tak brakuje o nich wzmianki przy jeziorze Kałek. Wracając do Tałt, to zmieniono również jezioro Tałty na Tałtowisko, a sołtysowi dodano możliwość połowu ręczną siecią na mieliznach. Sprawę akwenu łowieckiego poruszono też w przywileju Jory Małej, uściślając, że chodzi o jezioro Jorzec, zaś w przypadku szlachcica z Sykstyn występuje nowe jezioro Seksty (nie można jednak wykluczyć, że to może inna nazwa jeziora Wersmiania). W przywileju Skomacka i Tałt nie wspomniano o zakazie naruszania rzek. W nadaniu tej ostatniej wsi oraz Odoi nie zaznaczono ponadto ograniczeń czasowych połowu. Drobnych zmian natury nomenklaturowej w kwestii narzędzi połowniczych dokonano w Odojach.

W odniesieniu do trzeciego etapu kolonizacji 1525–1568 można odnotować następujące uwagi: powstały pięćdziesiąt trzy punkty osadnicze (bez młynów, wliczając osady z odnowionymi przywilejami), z tego przywileje otrzymało 80,8%. Osadnictwo opierało się w tym czasie na nowych wsiach czynszowych, z których aż 80% uzyskało prawo swobodnego rybołówstwa. Trzeba jednak podkreślić, że w 22,7% były to zezwolenia tylko dla sołtysów, przy czym i pozostali sołtysi byli znacznie bardziej uprzywilejowani w porównaniu z chłopami. Na ogół zwiększano możliwości połowów poprzez zastosowanie saków, czasem sieci na mieliznach, czy w ogóle wszystkimi małymi narzędziami połowicznymi (Góra), a nie tylko wędkami. Powiększono też obszary łowieckie na inne akweny wodne (Ogródek). Podobna sytuacja miała miejsce w starostwie leckim, gdzie także czasami chłopom nie wydawano zezwoleń na rybołówstwo (Grajwo, Szczybały). Połowów można było dokonywać tylko na własne potrzeby stołowe i często (na ogół chłopom) ograniczano również okres połowów przede wszystkim na czas tarła. Chłopi mogli używać jedynie wędek na najbliższym, wyznaczonym zbiorniku wodnym.

Dóbr wolnych powstało niewiele, z tego tylko 50% otrzymało zezwolenie na rybołówstwo, choć bardziej zróżnicowanymi narzędziami połowicznymi, aczkolwiek tylko na jeziorach w pobliżu swoich majątków. Bardziej powszechne było rybactwo w dobrach szlacheckich. Posiadało je aż 83,3% właścicieli. Zezwolenia takiego nie otrzymał jedynie dziedzic majątku w Olszewie (zob. aneks 4).

W tym czasie uprawnienia rybackie uzyskali również karczmarze. Należy jednak zauważyć, że w 1540 r. było aż siedemdziesiąt sześć karczem. W większości ich użytkownicy byli chłopami lub wolnymi i z tej racji posiadali prawo połowu. Oddzielne przywileje dla karczmarzy są rzadkością, ale też łączyły się na ogół z uprawnieniami rybackimi, zwykle kilkoma sakami i na najbliższym akwenu wodnym (Orzysz, Szwejkówko, w starostwie leckim np. Wyłudki, Lec).

Kilka ciekawych wniosków można wysnuć porównując owe uprawnienia ze stanem z 1624 r. Zmiany wystąpiły aż w 54% przypadków, niekiedy były one bardzo istotne. Przede wszystkim odnotować należy pierwszy i jedyny przypadek nadania praw wolnego rybołówstwa osadzie, dla której nie znamy przywileju lokalnego, chodzi mianowicie o Zełwągę, gdzie sołtys otrzymał możliwość połowów siecią na mieliznach na jeziorze Inulec. Znow potwierdza się zasada, że wzmianka o rybactwie w przywileju niekoniecznie dawała takie uprawnienia, dotyczyło to przede wszystkim chłopów. Prawo połowów utracili chłopci z Jeziorka i Skop, chłopci i sołtysi zaś z Notystu Małego, Drozdowa, Góry, Użranek, a nawet wolni z Inulca. Nie wymieniono też mieszkańców Prażmowa, Ublika, Zalca, ale zapewne z tego powodu, że nie wykazano zbiorników wodnych, na których mieli oni upoważnienie do rybactwa (leżały poza granicami starostwa). Nie wspomniano też wolnych

z Gorzekał, ale tutaj także najprawdopodobniej nie wykazano odpowiedniego jeziora, zapewne jakiegoś małego „oczka” leżącego w granicach wsi.

Utratę wolnego rybołówstwa wyjaśniają informacje z przywilejów dla Skopu i Notystu, mianowicie że rybołówstwo będzie możliwe, o ile zgodę na to wyrazi książę. W niektórych więc przypadkach zgodę otrzymywali tylko sołtysi, w innych zaś nikt. Czasami najpewniej zamykano niektóre akweny dla wolnego rybołówstwa, zostawiając je tylko dla zarządu domonialnego. Tak się stało w przypadku Tałt, kiedy na tym wielkim jeziorze nie pozwalano łowić nikomu, mimo że wcześniej zezwolenie takie otrzymali mieszkańcy Tałt i Użranek. Ostatecznie w przypadku Tałt zmieniono zbiornik wodny na pobliskie Tałtowisko, zaś mającym dalej do jezior mieszkańcom Użranek w ogóle to uprawnienie odebrano. Podobnie stało się zapewne z jeziorem Tyrkło i uprawnieniami Góry. Natomiast Drozdowo, które mogło łowić na rzece Wężówce, utraciło to prawo z takich samych jak wyżej powodów. Wyraźnie wspomina o tym dokument z 1624 r., w którym podkreślono, że nie wolno łowić na żadnej rzece. Niestety nie znamy źródeł na temat ewentualnego oporu mieszkańców z powodu utrudnień rybackich, choć możemy się tego domyślać na przykładzie sąsiedniego starostwa leckiego.

W kwestii nadużyć ze strony urzędników książęcych ciekawe jest następujące wydarzenie. W 1553 r. grupa wolnych ze starostwa leckiego ze Sterławek Małych i Wielkich, Kronowa, Grzybowa, Martian, Bogacka i Gut wysłała protest do księcia Albrechta w sprawie szarwarku i innych uciążliwości narzucanych przez starostę leckiego. Wolni przedstawili dziesięć punktów¹⁹, zarzucając staroście, że nie przestrzega zagwarantowanej przywilejami wolności rybołówstwa – dochodziło do zrywania i zabierania saków i sieci. Nadto starosta zabrał wolnym w Sterławkach Wielkich bagno i nie pozwolił na pozyskiwanie drewna rosnącego „po wodach”. W podobne konflikty mogli popadać także mieszkańcy starostwa ryńskiego, którzy tracili uprawnienia zagwarantowane przywilejem.

Inne zmiany dotyczyły już spraw drobnych, takich jak zmiana narzędzi połowniczych (Dziubiele, Różyńsk, Lipińskie), akwenów wodnych (Ogródek) bądź uściśleń (np. chłopci z Mikołajek mogli łowić tak jak chłopci z Prawdowa na Śniardwach) czy pewnych niedomówień (brak wzmianki o łódce u sołtysa z Orzysza) itd.

W ostatnim interesującym nas okresie kolonizacji – po 1568 r. do początku XVIII w. – nie powstała już ani jedna nowa wieś czynszowa, zakładano jedynie dobra kulmerskie i osady szkatułowe. Te pierwsze były to dobra w ręku wolnego, ale wyłącznie jako wyodrębnione majątki, również we wsiach czynszowych (w ten sposób zagospodarowywano puste łany). Osady szkatułowe natomiast były to albo

¹⁹ Dokładnie omówił je H. Meye, *Beschwerden der Freyen von 1553*, Aus der Heimat. Beilage der Lötzenener Zeitung, 1937, nr 11–12.

dobra wolne albo wsie powstałe na nowiznach w puszczy książęcej, z których wysoki czynsz kierowany był bezpośrednio do szkatuły książęcej. W sumie powstało dwadzieścia takich osad, spośród których przywileje znamy jedynie dla 55%. Powstała nadto jedna, prawdopodobnie stała osada rybacka – Wyszki nad Śniardwami. Nic jednak bliżej nie możemy o niej powiedzieć, była to najprawdopodobniej osada domonialna. Kulmerzy najczęściej otrzymywali dogodne zezwolenia na rybołówstwo (w 77,8%). Trudno natomiast wypowiedzieć się w sprawie osadników szkatułowych, dla których znamy jeden przywilej (Łuknajno), akurat z pozwoleniem na wolny połów ryb (zob. aneks 5).

Analiza znanych przywilejów pozwala stwierdzić, że nadal wydawano nowe nadania dla osadników w osiedlach istniejących wcześniej i że zezwolenia na rybołówstwo w XVII stuleci u otrzymywali przede wszystkim urzędnicy książęcy (borowi, gajowi, pisarze), nadto pastorzy i szlachta, czyli grupy uprzywilejowane w księstwie. Nowe zezwolenia uzyskiwali również niektórzy kulmerzy, także we wsiach czynszowych (Notyst Mały, Rudówka, Woźnice, Żelwagi), rzadziej natomiast karczmarze.

O prawo wolnego rybołówstwa za pomocą zastawek zabiegali też komornicy ziemscy z całego starostwa ryńskiego. Odpowiedź starostwa z 1640 r. zbyła ich prośbę w tym względzie milczeniem, zezwolono jedynie na ustępstwa w innych dziedzinach²⁰.

NARZĘDZIA POŁOWNICZE

W części tej omówione zostaną wyłącznie narzędzia używane przez mieszkańców w połowach na ich własne potrzeby stołowe. W dalszej części pracy zajmiemy się narzędziami używanymi przez rybaków domonialnych i łowiących na potrzeby państwowe.

Najpierw przedstawimy krótką charakterystykę poszczególnych przyrządów łowieckich. Wśród wędek (Angeln) wymieniane są dwa ich rodzaje: zwykła wędka do zarzucania (Wurfangeln) oraz na okonie, tj. ryby drapieżne (Perskeangeln, Perschkeangeln). Jednym z prostszych i najpowszechniejszych narzędzi był sak (Sack), czyli rodzaj sieci w kształcie worka rozpiętego na kabłąkach. Do większych przyrządów łowieckich należały natomiast zabrodzienie (Wathe, Wathenetzen) oraz ich mniejsze odmiany, tj. sieci ręczne na mielizny (Handwathe). Rzadziej występowały inne sieci, takie jak: zastawki (Kleppen) w kształcie lejkowatego worka oraz dwóch skrzydeł zaliczane do mniejszych sieci, żaki (Standnetzen?) sieci rozpinane na kolistych obręczach i zastawiane w miejscu przepływu ryb, sieci do połowów jesiennych i zimowych (Plötzensgarn), sieci do połowu okoni i innych ryb drapieżnych

²⁰ Ostpr. F. 334, nr 7.

(Perschkenetzen), sieci dryfujące, pławnicowe (Treibnetz) czy sieci stojące na kijach (Stocknetzen). Do rzadkości należał też rodzaj wężca (Hamen) w kształcie saka z długą żerdzią i jego odmiana do połowów stynki (Stinthamen)²¹.

Należy jeszcze rozstrzygnąć kwestię, które ze wspomnianych przyrządów należały do tzw. małych narzędzi palowniczych często tylko ogólnie wymienianych w przywilejach. W świetle źródeł trudno na to odpowiedzieć jednoznacznie. Co prawda dla dóbr szlacheckich w Miedzach, Ruskiej Wsi i Pistkach do małych narzędzi nie zaliczono zabrodzienia oraz zastawki, ale już w przywileju Grzegorza zabrodzienia występuje wśród tego typu narzędzi, podobnie jak w Rynie zastawka. Zdarzały się też pojedyncze przykłady wyróżnienia z małych narzędzi saków (Odoje) oraz wędek i sieci na ryby drapieżne (Guty, Lipińskie, Odoje). W sumie jednak widzimy, że wszystkie wymienione narzędzia były zaliczane do małych. Czyniono tak dla odróżnienia wielkich sieci używanych wyłącznie przez władze. Potwierdzenie tego znajdujemy na innych obszarach Prus²².

Trudno dokładnie prześledzić zezwolenia na poszczególne narzędzia połownicze, gdyż w dwudziestu ośmiu przypadkach mamy określenie tylko małych narzędzi, bez ich wyszczególnienia. Z wymienionych przyrządów najpopularniejsze były saki (42,3%), następnie wędkę wszystkich rodzajów (26,8%), w dalszej kolejności były ręczne sieci na mielizny (8,1%), sieci na kijach (5,7%) i zabrodzienie (5,7%) oraz zastawki (3,3%). Pozostałe odnotowane zostały śladowo.

W pierwszym okresie kolonizacji najczęściej nadawano przywileje z ogólnym wskazaniem małych narzędzi. Przy tym wolni z Kwiku otrzymali zezwolenie na wszystkie narzędzia rybackie, co jednak w 1624 r. rozumiano już tylko jako małe przyrządy. Warte uwagi jest zezwolenie dla chłopów z Pianek i Gut na połów małymi narzędziami bez ich ograniczania. W następnym okresie (1466–1525) chłopom nadawano tylko wędkę, z jednym wyjątkiem chłopów z Tałt, którzy otrzymali zezwolenie na połowy zabrodzieniem. Wydaje się, że zezwolenie to związane było z obowiązkiem połowu również na potrzeby Zakonu Krzyżackiego, bowiem w późniejszym okresie owi chłopcy w ogóle nie posiadali wolnego rybołówstwa. Inaczej trudno byłoby zrozumieć to ustępstwo ze strony urzędników krzyżackich. Sołtysi w przeciwieństwie do chłopów otrzymywali na ogół zezwolenia na używanie saków, rzadziej wędek, a sporadycznie ręcznej sieci na mieliznach. Podobnie było w przypadku wolnych, których głównym narzędziem rybackim był również sak. Wyjątek stanowił tutaj wolny z Mikosz z zezwoleniem na używanie wszystkich narzędzi połowniczych (ale najpewniej i tak bez wielkiej sieci) oraz wolny z Sykstyn z zezwoleniem na używanie sieci pławnicowej.

²¹ O narzędziach połowniczych por. B. Benecke, op. cit., zwłaszcza od s. 333 i n. oraz H. Frischbier, *Preussisches Wörterbuch*, t. 1–2, Berlin 1882–1883.

²² Por. G. Kisch, *Dos Fischereirecht...*, s. 61, 162 i n. oraz 174 i n.; F. Mager, op. cit., s. 289.

Tendencje te utrzymywały się w następnym okresie (1525–1568). Sołtysi i wolni otrzymywali głównie zezwolenia na saki, chłopci zaś na wędki. Szlachta była wyraźnie najbardziej uprzywilejowana, otrzymując zezwolenia m.in. na zastawki oraz zabrodzenie. Trzeba dodać, że wyjątkowo zabrodzenie i zastawki otrzymywały i inne grupy społeczne, tj. sołtysi i wolni, a w XVII w. kulmerzy i urzędnicy książęcy. W stuleciu tym zezwolenia były bardzo zróżnicowane, choć na ogół nadawano możliwości połowu lepszymi narzędziami: sakami, zabrodzeniami (w przypadku Łuknajna dodatkowo z użyciem harpuna), zastawkami i szczególnie popularnymi wówczas sieciami na kijach.

Tylko w jednym przypadku mamy bezpośrednią informację o możliwości używania podczas połowów łodzi. Chodziło mianowicie o pisarza starościńskiego i sołtysa z Orzysza, który takie zezwolenie otrzymał na mocy przywileju. Możemy się tego domyślać pośrednio ze względu na zezwolenie używania poszczególnych sieci np. pławnicowej, zastawek i wężciera, do których używano właśnie łodzi²³.

OBOWIĄZKI RYBACKIE MIESZKAŃCÓW

Wraz z rozwojem osadnictwa urzędnikom książęcym było coraz ciężiej kontrolować i nadzorować wszystkie akweny. Stąd w przywilejach lokacyjnych zaczęły się pojawiać nowe obowiązki dla osadników dotyczące ochrony wód. Miały one niewątpliwie ograniczyć kłusownictwo.

Przykładowo w 1565 r. karczmarz orzyski Idzi Schutzki w zamian za nadanie kilku łanów w Szejkwowie zobowiązał się na czas swego życia do objeżdżania jezior i rzek w czasie tarła na terenie podległym urzędowi rybackiemu w Orzyszu²⁴. Tak samo pisarz starościński i zarazem sołtys orzyski Jan Schulzen miał na mocy przywileju z 1565 r. objeżdżać jeziora i rzeki urzędu rybackiego w Orzyszu, szczególnie w czasie tarła. Jednakże ze względu na wierną dotychczasową służbę oraz piaszczystą ziemię Jan został zwolniony z tego obowiązku. Dotyczyć to miało również jego następców, o ile służyliby księciu jak ich ojciec, w innym przypadku mieli służyć jak wspomniano wyżej²⁵. Obowiązek ten został przypomniany w następnym roku, gdy Jan otrzymał dodatkowe łany nadwyżki²⁶.

Podobną funkcję pełnił szlachcic Fryderyk Blumstein, właściciel dóbr w Rogaliku, który także miał objeżdżać jeziora i rzeki orzyskie w okresie tarła. W 1615 r. otrzymał trzy ostrowy na jeziorze Druglin i ponownie został zobowiązany do kontroli jezior w rejonie Orzysza, miał też nimi odtąd zarządzać²⁷. Z kolei wiadomo,

²³ Por. B. Benecke, op. cit., s. 365, 373.

²⁴ Ostpr. F. 332, nr 121.

²⁵ Ostpr. F. 332, nr 111.

²⁶ Ostpr. F. 332, nr 112.

²⁷ Ostpr. F. 454; Ostpr. F. 332, nr 64.

że w 1627 r. borowy orzyski Adam Hoynovius został zobowiązany do przewozu złowionych ryb do Orzysza²⁸.

Nie mamy dostatecznych źródeł na temat obowiązków rybackich (połownicznych) poszczególnych osadników. Ślady tego znajdujemy w 1608 r., kiedy to niejaki Wawrzyniec Mosakowski i jego dzieci zostali zwolnieni z czynszu, szarwarku i innych obowiązków m.in. właśnie z obowiązku rybołówstwa. Potwierdzone to zostało dla Urbana, syna Wawrzyńca w 1633 r.²⁹.

W sumie więc obowiązki związane z rybactwem nie dotyczyły ogółu mieszkańców. Do połowu ryb zobowiązywano biedniejszych, zaś zaufanych ludzi z kręgów urzędniczych i szlacheckich do kontroli wód przed kłusownictwem.

RYBOŁÓWSTWO DOMENIALNE

Fakt, że rybołówstwo pozostawało regalem władzy, spowodował konieczność stworzenia własnej sieci urzędników i pracowników najemnych. Jak wspomniano wyżej część tych zadań spełniali określone mieszkańcy na mocy zobowiązań zawartych w przywilejach. Były to jednak tylko funkcje pomocnicze. Najważniejsze stanowisko w hierarchii urzędników rybackich zajmował rybicki (Fischmeister). Funkcja ta była dosyć ważna na Mazurach, skoro np. przez pewien czas (początek XVI w.) zamkiem i okręgiem węgorzewskim zarządzał właśnie rybicki³⁰. Do rybickiego należała kontrola rybołówstwa na danym terytorium, jak też nadzór nad połowami na potrzeby państwowe. W okręgu ryńskim został wspomniany już w 1442 r. Bardzo szybko wyodrębniono również ośrodek rybacki w Orzyszu, o którym pierwsza wzmianka pochodzi z 1524 r. Ośrodkiem o mniejszym znaczeniu były Mikołajki³¹. W czasach książęcych urząd rybickiego nie stracił na znaczeniu. Pełnili go wyłącznie ludzie zasłużeni dla księcia, na ogół wywodzący się ze szlachty. W latach 1559–1565 był to Marcin von Krösten, a w 1624 r. Jan von Krösten. Następcą tego pierwszego był Krispin Blumstein (1565–1574), który wkrótce awansował nawet na starostę ryńskiego³². W tym czasie urząd rybacki (Fischamt) funkcjonował nie w Rynie, ale w Orzyszu, wspomniano o tym wielokrotnie w źródłach, m.in. w przywileju Rostek w 1565 r.³³.

Z innych urzędników wymienić należy przede wszystkim nadzorcę rybackiego (Keypper). Do jego zadań należał nadzór i kierowanie pracą robotników najemnych. Stanowisko to spotykamy po raz pierwszy dosyć późno, bo dopiero w 1565 r. Znamy jeszcze funkcję mistrza sieciowego (Garnmeister), który odpowiadał

²⁸ Ostpr. F. 334, nr 76.

²⁹ Ostpr. F. 332, nr 153.

³⁰ Ordensfolianten 161m, w: GSPK.

³¹ *Das grosse Amterbuch*, wyd. W. Ziesemer, Leipzig 1921, s. 205; F. Rünger, op. cit.

³² H.L. Hoffmann-Bagiński, *Die Dienstgüter des Amtes Johannisburg*, Hamburg 1992, s. 206 i n.

³³ Ostpr. F. 333, nr 61.

zapewne za stan sieci, przede wszystkim tzw. wielkiej sieci (niewód) oraz przebieg połowów. Pierwszego mistrza sieciowego znamy z 1492 r.

Objęcie urzędu rybackiego zapewniało danej osobie spore przywileje, przede wszystkim dawało możliwość otrzymania nadania majątku ziemskiego, nawet awans społeczny. Wspomniani już rybicy stanowią tutaj najlepszy przykład: Marcin von Krösten otrzymał klucz majątków z Ruską Wsią, Miedzami i Pistkami, zaś Krispin Blumstein nadania w starostwie piskim, a w końcu starostwo ryńskie i szestneńskie. Natomiast Jan von Krösten otrzymał w dzierżawę całość rybołówstwa w starostwie ryńskim, ponosił więc wszelkie związane z tym koszty, ale czerpał też dochody³⁴. Tenże rybicki otrzymywał nadto z racji swojej funkcji deputat w postaci 12 korców owsa oraz 3 łaszty i 54 korce słodu, nadto warzył piwo na rzecz pracowników najemnych, na co otrzymał dodatkowo ponad 22 korce słodu³⁵.

Podobnie było z innymi urzędnikami. Przykładowo niejaki Wawrzyniec, nadzorca rybacki (Keipers) w Orzyszu, otrzymał w 1565 r. za wierną służbę nadanie 4 łanów w Rogalach. Przywilej zwalniał go z wszelkich obciążeń, miał tylko w zamian objeżdżać jeziora i rzeki w okresie tarła. Gdyby jego potomkowie służyli jak on, to powinni byli zachować owe wolności, w innym przypadku mieli wypełniać wymagane obowiązki³⁶. Wiemy jednak, że Wawrzyniec zmarł przed 1577 r., bowiem tegoż roku nowy mąż jego żony za zgodą synów zmarłego sprzedał owe łany sołtysom rogalskim³⁷.

Warto bliżej prześledzić losy rodziny nadzorcy rybackiego (Keyper) z Rynu, także Wawrzyńca. W 1584 r. kupił on obiecane już w 1582 r. ponad 8 łanów w Mioduńskich. W tym czasie Wawrzyńca Recka, bo tak brzmiało jego nazwisko, określano już jako „byłego” nadzorcę rybackiego³⁸. Następnie jego potomkowie weszli w posiadanie majątku szlacheckiego Olszewo. W 1623 r. występuje w źródłach zapewne wnuk Wawrzyńca tegoż imienia, ale określany jako „Krebs”. Kolejni potomkowie występują już jednak jako „Rakowscy”, przy czym wyraźnie starali się o przedostanie się do warstwy szlacheckiej³⁹. Występował jeszcze inny nadzorca rybacki (Keypper), mianowicie przy okazji sprzedaży 2 łanów nadwyżki w Dąbrówce. Był to niejaki Błażej, który bezskutecznie starał się o wspomniane łany⁴⁰.

Ciekawą i niezwykle aktywną postacią musiał być pod koniec XV w. mistrz sieciowy (Garnmeister) Mikołaj. Najprawdopodobniej sprawował swą funkcję na obszarze Orzysza i Śniardw, nad którymi to jeziorami miał też swoje dobra.

³⁴ XIX/4, k. 131 r.

³⁵ XIX/4, k. 221, 237 r.

³⁶ Ostpr. F. 332, nr 101.

³⁷ Ostpr. F. 332, nr 102.

³⁸ Ostpr. F. 334, nr 16 i 17.

³⁹ Ostpr. F. 9701, f. 32 i n.

⁴⁰ Ostpr. F. 332, nr 50.

Poznajemy go w 1492 r., kiedy nabył ponad 1an ziemi w Okartowie. W cztery lata później otrzymał nadanie na 10-łanowy majątek w Zdęgowie⁴¹. Prawdopodobnie posiadał też łany w Orzyszu, w którym „Garnmeister” wspomniany został około 1517 r.⁴² W początkach XVI w. mamy poświadczanego mistrza sieciowego w Mikołajkach⁴³. Mistrz sieciowy miał tutaj siedzibę jeszcze w 1623 r., kiedy to niejaki Jerzy Preussen zwrócił się o uwolnienie swoich łanów i nadanie urzędu w dziedziczne władanie. Książę pruski wyraził na to zgodę, o ile jego dzieci pójdą w ślady ojca; ponadto zwolnił Jerzego z obowiązku sprzedaży ośmiu beczek piwa zamkowego⁴⁴. Ostatni znany nam „Garnmeister” występuje w Knisie. W 1555 r. sołtysiem został tam niejaki Grzegorz Garnmeister⁴⁵. Żadne jednak źródła nie potwierdzają, czy był on nadal mistrzem sieciowym, czy po prostu obsadzenie sołectwa była swoistą nagrodą za dotychczasową służbę. W starostwie leckim mistrzem sieciowym był np. bogaty mieszczanin lecki Erdmann Kotzarga, który partycypował w 9% w zyskach z wielkiej sieci, ale też w takiej samej wysokości kosztów jej eksploatacji⁴⁶.

Słów kilka należy poświęcić sprzętowi i gospodarce rybnej prowadzonej w starostwie przez wspomnianych urzędników. Źródła, które posiadamy do tego tematu, są niestety fragmentaryczne. Przede wszystkim rybacy domenialni, w przeciwieństwie do mieszkańców, mogli używać wielkiej sieci, czyli niewodu (grosses Zuggarn)⁴⁷. Fakt ten został zastrzeżony już w przywileju chełmińskim i był dosyć konsekwentnie przestrzegany. Taką wielką sieć obsługiwało jednocześnie nawet kilkunastu rybaków, np. w Rynie w 1507 r. przy trzech sieciach pracowały łącznie trzydzieści trzy osoby. W 1420 r. rybacy ryńscy dysponowali następującym sprzętem⁴⁸: 11 siekierkami do lodu, 4 małymi statkami, 1 dużą łodzią, 1 statkiem zdatnym do podróży morskiej, zwanym „Nassuthe”, 4 łodziami na sieci, 1 łodzią konwojującą, 6 kotwicami, ponadto rybacy mieli do dyspozycji 2 kotły do gotowania. Siedemnaście lat później był tamże następujący sprzęt: 1 sieć złożona z 8 części, 8 kotwic, 9 łodzi na sieci, 1 wielka łódź, 1 „Nassuthe”, natomiast w 1442 r.: 2 sieci, każda złożona z 8 części, 1 „Nassuthe”, 8 kotwic oraz statek do podróżowania. Kolejne dane pochodzą z początku XVI w. i tak w 1516 r. wspomniano o siekierkach do lodu, bosakach, kotwicach oraz dwóch łódkach ze skrzyniami na ryby, poza tym o dwóch łodziach do przewożenia sieci tzw. śniardwowskiej. W ostatnim inwentarzu krzyżackim z 1524 r. wymieniono też sprzęt przechowywany w Mikołajkach

⁴¹ Ostpr. F. 334, nr 159; Ostpr. F. 332, nr 56.

⁴² Ordensfolianten 184.

⁴³ Ibidem; OBA 22935.

⁴⁴ Ostpr. F. 334, nr 77.

⁴⁵ Ostpr. F. 333, nr 114.

⁴⁶ H. Meye, *Die Einwohner des „Dorfes” und des „Städtleins” Lötzen vor der Erhebung zur Stadt*, w: *Lötzener Fragmente*, s. 43.

⁴⁷ F. Mager, op. cit., s. 289.

⁴⁸ Fragment ten opieram na pracy F. Rüngera, op. cit.

oraz w Orzyszu. W Mikołajkach były to 2 łodzie i 2 kotwice, zaś w Orzyszu: sieć, 3 łodzie, 2 kotwice, łódź rybackiego, 6 siekierok do łodu, 1 bosak oraz 1 stara sieć z drzazgownicą.

Z przytoczonych danych wynika, że głównym narzędziem połowicznym była wielka sieć, zwana niewodem. Pozostały sprzęt podczas połowów tą siecią pełnił rolę pomocniczą lub uzupełniającą. W początkach XVII w. było w starostwie pięć takich sieci, z których każda miała swoją nazwę, mianowicie: sieć śniardwowska, bełdańska, orzyska wielka i orzyska mała oraz starościńska⁴⁹. Nazwy pochodziły od rejonu ich wykorzystania. Problem stanowi identyfikacja ostatniej sieci. Starostowie byli wówczas w Orle, Jorze Wielkiej, Salpiku, Grzegorzach oraz Dąbrówce, ale najpewniej była to po prostu sieć ryńska, pod bezpośrednim nadzorem starosty ryńskiego. O sieci w Rynie mamy bowiem wzmianki już we wcześniejszych źródłach.

Połowy wielką siecią były zrationalizowane, tzn. odbywały się tylko na większych jeziorach oraz ograniczoną liczbę razy w roku. Przy tym sieć ta wychwytywała jedynie większe ryby, gdyż jej oczka miały prawdopodobnie wielkość 9–10 cm². Dokładnymi danymi o połowach dysponujemy dla roku 1624⁵⁰. W starostwie ryńskim wykazano wówczas 51 większych jezior, z których połowy prowadzono na 44 zbiornikach, ponadto wykazano 35 małych jezior, 2 stawy młyńskie i 23 rzeczki. W sumie na 43 jeziorach przeprowadzono 320 połowów (Zuge), nie podano liczby połowów dla Śniardw (nie potrafiąco ich określić). Do najbardziej eksploatowanych akwenów oprócz Śniardw należały: Tałty (73 połowy), Orzyskie (36), Lipińskie (24) oraz Bełdany (20). Wyraźnie uwidaczniał się również związek połowów z umiejscowieniem ośrodków rybackich, a więc też z przechowywaniem sieci. Poszczególne sieci były też różnie wykorzystywane, najdłużej sieć śniardwowska, bo przez 30 tygodni, bełdańska przez 16, orzyska wielka przez 17, orzyska mała przez 24 i starościńska przez 22 tygodnie.

Niewiele wiemy o pracownikach najemnych zatrudnionych przez domenę państwową przy rybołówstwie. Z początków XVIII w. znamy osadę rybacką Wyszki nad Śniardwami. Był to chyba pierwszy przykład dążeń do stworzenia osad ze stałą załogą rybacką. Dla poszczególnych załóg obsługujących sieci starostwo przewidywało określone deputaty w zbożu oraz słodzie. W 1624 r. dla załogi obsługującej sieć śniardwowską przeznaczono 1 łaszt i 15 korców żyta, dla załogi sieci bełdańskiej 32 korce, załogi sieci orzyskiej wielkiej 42,5 korca, załogi sieci orzyskiej małej 48 korców a dla załogi sieci starościńskiej 44 korce. W sumie były to ponad 4 łaszy żyta, czyli na tydzień połowów po 2 korce, tylko na sieć śniardwowską przypadało po 2,5 korca. Nadto wszystkie pięć załóg otrzymało ponad 22 korce słodu oraz 20 korców owsa⁵¹.

⁴⁹ XIX/4, k. 205.

⁵⁰ XIX/4, k. 4–10.

⁵¹ XIX/4, k. 205, 221 r., 242.

Starostwo ryńskie należało do najbogatszych w ryby, stąd też przodowało w połowach. Przykładowo w 1553 r. na dwór książęcy w Królewcu dostarczono 218 i 1/4 fasy (beczka o pojemności około 219 litrów) węgorzy, z tego z Rynu 73 fasy, więcej tylko z Piza – 85. Dane o dochodach z rybołówstwa kilkanaście lat później (1578) wskazują, że starostwo ryńskie już zdecydowanie prowadziło, zarabiając 2963 grzywny. Kolejne starostwa osiągały następujące dochody: ostródzkie 1160, węgorzewskie 1057, piskie 931, leckie 684 grzywny⁵².

Prawo rybołówstwa mogło być również oddane w dzierżawę. Przykładowo czterech mieszkańców Leca w początkach XVI w. otrzymało dzierżawę połowu na szczupaki. W zamian za beczki solonych szczupaków otrzymywali określoną zapłatę w gotówce bądź w postaci umorzenia czynszu lub płużnego⁵³. Podobnie jak w przypadku bartnictwa całość połowów można było sprzedać wyłącznie odpowiednim urzędowi domonialnym⁵⁴. O możliwości dzierżawy rybołówstwa na rzekach wspomina także dokument z 1624 r. Wówczas jednak całość rybołówstwa, jak wspomniano, wydzierżawił ówczesny rybicki z Orzysza Jan von Krösten, ale tym razem łącznie z płynącymi z niego dochodami.

Z powyższego wynika również, że ryby można było kupić na ogół tylko za pośrednictwem urzędów państwowych. Władze zwracały przy tym uwagę, by zawsze były to ryby świeże⁵⁵. Starostwo miało nadto obowiązek dostarczania ryb określonym urzędnikom. Takie zobowiązanie odnajdujemy w przywileju dla wachmistrza ryńskiego Janusza Henryka Baranowskiego w 1662 r., który w swoim uposażeniu miał m.in. posiłki rybne na wszystkie dni postne⁵⁶.

Choć gospodarkę rybną poddano pewnej racjonalizacji, była ona mimo wszystko dosyć intensywna, do tego dochodziło jeszcze niewątpliwie kłusownictwo. Jego ślady odnajdujemy w dodatkowych obowiązkach dla mieszkańców (zob. wyżej) oraz w zarządzeniach władz dla administracji. Przykładowo w 1589 r. zalecono tzw. okręgom leśnym zwalczanie „pustoszenia jezior” przez chłopów, wolnych i bartników. Ograniczono też przyznawanie uprawnień rybackich oraz nakazano bezwzględne tępienie kłusownictwa. W zaleceniach zwrócono również uwagę na zarybianie jezior, które miały być odławiane dopiero po trzech–pięciu latach⁵⁷.

Powyższe rozważania pozwalają na wysunięcie następujących spostrzeżeń.

1. Na Mazurach w zakresie rybołówstwa kierowano się już konkretnymi zezwoleniami nadawanymi w przywilejach lokacyjnych, a nie przywilejem chełmińskim.

⁵² F. Mager, op. cit., s. 290–292.

⁵³ H. Meye, op. cit., s. 32–34.

⁵⁴ Por. G. Kisch, *Das Fischereirecht...*, s. 185 i n., choć czasami obowiązek ten różnicowano, zobowiązując do oddania tylko określonej części, np. połowy.

⁵⁵ Etats-Ministerium 107b 2, GSPK, Książę Albrecht Fryderyk do władz starościńskich w Rynie i Lecu.

⁵⁶ Ostpr. F. 334, nr 92.

⁵⁷ T. Brzeczowski, op. cit., s. 63 i n.; F. Mager, op. cit., s. 295.

Na ogół ustępstwa te w następnych stuleciach były przestrzegane, choć niezbyt skrupulatnie.

2. Prawo wolnego rybołówstwa nadawano tylko dziedzicznym posiadaczom ziemi (choć niekoniecznie na dobrach alodialnych), a więc wolnym, szlachcie, chłopom i sołtysom, ponadto karczmarzom, młynarzom oraz urzędnikom.
3. Do wolnego rybołówstwa zezwalano na używanie jedynie małych narzędzi połowniczych, z tego następnie wyodrębniano pojedyncze przyrządy. W zasadzie korzystniejsze zezwolenia otrzymywały grupy uprzywilejowane np. szlachta, wolni, urzędnicy, szczególnie uwidacznia się to w porównaniu sołtysów z chłopami czynszowymi. Najpopularniejszymi narzędziami były saki oraz wędki.
4. Do połowów na potrzeby domeny państwowej używano tylko wielkich sieci (niewodów). Na jej potrzeby stworzono również strukturę urzędniczą: rybickich, nadzorców rybackich, mistrzów sieciowych, którzy czuwali nad całością gospodarki rybackiej w danym starostwie. Sprawowanie urzędów rybackich stanowiło bardzo intratną posadę, umożliwiało m.in. awans społeczny i majątkowy.
5. Połowy na rzecz domeny były zrationalizowane. Prowadzono je tylko na większych zbiornikach wodnych, ograniczano liczbę połowów, dbano o zarybianie, mieszkańcom zaś zakazywano połowów na rzekach oraz podczas tarła lub w innym określonym czasie. Wprowadzono nadto system kontroli wód przed kłusownikami, zobowiązując do tego m.in. niektórych osadników.

ANEKS 1

OPIS WÓD STAROSTWA RYŃSKIEGO Z ROKU 1624

Prezentowany poniżej przekaz źródłowy to fragment księgi rachunkowej starostwa ryńskiego za rok 1624, a dokładniej za okres od 29 września 1623 do 29 września 1624 r. Do prowadzenia takich ksiąg zobowiązani byli poszczególni starostowie w Prusach Książęcych. Zawierały one dokładne dane o wszelkiej działalności gospodarczej i finansowej starostwa w danym roku. Wykorzystana księga jako jedyna znalazła się po wojnie w Archiwum Państwowym w Olsztynie, pozostałe znajdują się w zasobach dawnego archiwum królewieckiego w Berlinie-Dahlem. Obecnie nosi ona sygnaturę XIX/4, stara cytowana niekiedy przez dawniejszych historyków, to Ostpreussische Folianten nr 9701. Księga jest oprawiona (okładka 21/33 cm, kartki zaś 20,5 x 32 cm), zawiera 359 kart ponumerowanych później ołówkiem. Karty są w różnym stanie, ale na ogół dają się odczytać, bowiem tylko niektóre mają pourywane rogi lub brzegi, a niektóre były kiedyś zawilgocone lub zalane, bo pozostały charakterystyczne plamy. Brakuje jedynie kart z wykazem parafii Okartowo i Orzysz (między obecnymi kartami 14 i 15). Pełny tytuł księgi *Reinn: Rechnung dieses Ambts Reinn vonn allenn Einkunfften zufellen vnd Nutzungen sambtt aller gelegenheit, der Einhame vnd Ausgabe Angefangen vff Michalis Anno 1623 vnd bis Widerumb vff dieselbe Zeit Michalis geschlossenn Anno: 1624 durch Reinhardt von Halle Jägermestern vnd Hauptman vnd Daidt Strelbelten ambbstschreiben*.

Do druku podaję jedynie początkowy fragment księgi dotyczący geografii starostwa z opisem obiektów wodnych i ich gospodarczego wykorzystania. Bardzo dobrze ukazuje on ówczesny stan jezior i rzek oraz sytuację rybołówstwa w starostwie ryńskim. Stanowi więc cenne uzupełnienie powyższego artykułu. Z tego względu zasługuje naszym zdaniem na pełne opublikowanie. Niestety nie udało się zidentyfikować wszystkich obiektów.

Tekst źródła podaję zgodnie z *Instrukcją wydawniczą dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* (Wrocław 1953). Zastosowano następujące odstępstwa: nie zachowano oryginalnego układu źródła, zrezygnowano z podwójnego, zbędnego „n”, „t” i „l”.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Ryn, po 29 IX 1623 a przed 29 IX 1624 r.

[Wykaz jezior i rzek w starostwie ryńskim]

Oryg.: w APO, sygn. XIX/4, k. 4–10; dokument zapisany dwustronnie, numeracja kart dokonana później. Pismo czytelne, neogotyckie. Stan zachowania dobry.

[k. 4] Vertzeihnüs der See so viel derer in diesem gantzen Ambte Rein¹ gelegen undt wer, womit ein Jahr darinen zu fischen gerechtiget ist.

Sperden See² ist der gröseste See in Ambt undt erstreket sich ungefehr von die Lenge vier Meilweges³ undt in die Breite drithalbe Meil, hat derowegen keinen gewißen Zugk⁴, undt haben folgende darin frey Fischereye: Sanct Niclas⁵ die Schulzen mit einer Handwathen⁶ so tieff einer Wathen kann, undt die Pauren mit Angeln⁷ zur Tisches Notturfft; Prafdowa⁸ die Pauren Angeln zur Tisches Notturfft; Quicke⁹ mit kleinem Gezuge¹⁰, Handwathen, Angeln undt Stantnezen¹¹ oder 2 Säcken zur Tische Notturfft; Nippa¹² mit kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft; Sdingowa¹³ mit zwey Säcken¹⁴ undt Perschkenangeln¹⁵ zur Tisches Notturfft; //

[k. 4v.] Diebowa¹⁶ mit zwey Secken zurTisches Notturfft; Gутten¹⁷ Schulzen mit einen kleinen Perschkenez¹⁸ undt kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

Dalgowisch See¹⁹ hat 73 Zuge²⁰ undt ist keiner befreyet darin zu fischen.

Sixtinen See²¹ hat 13 Zuge, hat Gerechtigkejt darinen zu fischen Christoff Sixtin²².

¹ Ryn – siedziba starostwa.

² Jezioro Śniardwy.

³ Mila = 7,53 km.

⁴ Połów.

⁵ Mikołajki.

⁶ Zapewne ręczna sieć na mielizny, rodzaj zabrodzenia.

⁷ Wędką.

⁸ Prawdowo.

⁹ Kwik.

¹⁰ Małe narzędzie połownicze.

¹¹ Zapewne żak, sieć zastawiana w miejscu przepływu ryb.

¹² Nipy, obecnie nie istnieją.

¹³ Zdęgowo.

¹⁴ Sak, rodzaj sieci w kształcie worka rozpiętego na kabląkach.

¹⁵ Zapewne wędką na okonie i inne ryby drapieżne.

¹⁶ Dybowo.

¹⁷ Nowe Guty.

¹⁸ Zapewne mała sieć na okonie i inne ryby drapieżne.

¹⁹ Jezioro Tałty.

²⁰ Połowy.

²¹ Prawdopodobnie jezioro Seksty.

²² Krzysztof Sixtin (Starszy) przedstawiciel miejscowej rodziny szlacheckiej, osiadłej w starostwie ryńskim już w XV w., właściciel Balowa (Sykstyn).

Warnoldt See²³ hat 14 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Baldeinen See²⁴ hat 20 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Lucknein See²⁵ hat 15 Zuge undt haben folgenden Gerichtigkeitkeit darin zu fischen: Woschnizen²⁶ die Schulzen mit zwey Secken undt der Pauren mit Angeln zur Tisches Notturfft, undt nicht zu verkauffen. Im Strich keinen Fluß zu verstellen bey der höchsten BuBen. //

[k. 5] Weissunen See²⁷ hat 2 Zuge. Pianken Schulzen seindt darin befreyet zu fischen mit kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

Tuchlina See²⁸ hat 4 Zuge, haben darin wolgende freye Fischerey: Chmiełöwen ewn²⁹ Schulzen mit zwey Säcken und Perschkenangeln, Sommer undt Winter, die Pauren allein mit Perschkenangeln in Sommer und sollen beides Schulzen und Pauren bey Straff keinen Fluß verstellen; Dziebeller³⁰ Schulzen mit drey Säcken und die Pauren mit Perschkenangeln, und sonsten keinen anderen Gezeuge, sollen auch bey der höchsten Buße kein Fluß verstellen oder in Strich fischen.

Tirckell See³¹ hat 2 Zuge, hat keiner Gerechtigkeyt darin zu fischen.

Rein See³² hat 2 Zuge, haben darin frey Fischereye: Riebenzahl der Belehnte mit kleinen Zeuge³³, Handtwathen, Angeln und Standtnezen oder 4 Säcken zur Tisches Notturfft. //

[k. 5v.] Laffken See³⁴ hat 4 Zuge. Dauidt Strebeldt hat darin frey Fischerey.

Katzen See³⁵ hat 3 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Aries See³⁶ hat 36 Zuge, haben darin frey Fischerey: Caminsky³⁷ mit 2 Säcken zwar zur Tisches Notturfft; Odoyen³⁸ die Schulzen mit 3 Säcken und Perschkenangeln, auch kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

Druglina See³⁹ hat 8 Zuge. Fridrich Blumstein⁴⁰ ist befreyet darin zu fischen mit zwey Säcken zur Tisches Notturfft; Rossinsken⁴¹ Schulzen mit zwey Secken

²³ Jezioro Warnołty.

²⁴ Jezioro Beldany.

²⁵ Jezioro Łuknajno.

²⁶ Woźnice.

²⁷ Może jezioro Wejsunek.

²⁸ Jezioro Tuchlin.

²⁹ Chmielewo.

³⁰ Dziubiele.

³¹ Jezioro Tyrkło.

³² Jezioro Ryńskie.

³³ Tutaj; małe narzędzie połownicze.

³⁴ Jezioro Ławki.

³⁵ Jezioro Kotek Wielki.

³⁶ Jezioro Orzysz.

³⁷ Kamińskie.

³⁸ Odoje.

³⁹ Jezioro Druglin.

⁴⁰ Fryderyk Blumstein, przedstawiciel miejscowej szlachty, właściciel Rogalika

⁴¹ Różyńsk.

und die Pauren mit Perschkenangeln und kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft; Ogródken⁴² Schulzen mit drey Secken und einer Handwathen zur Tisches Notturfft; //

[k. 6] Roggallen⁴³ Schulzen mit zwey Säcken zur Tisches Notturfft.

Clussen See⁴⁴ hat 24 Zuge. Georg von Krösten⁴⁵ ist befreyet darin zu fischen mit Klepen⁴⁶ und Wathen⁴⁷ zur Tisches Notturfft.

Oloff See⁴⁸ hat 3 Zuge, haben darin freye Fischerey: Daidt Strebeldt⁴⁹ undt George Sommerker⁵⁰ mit kleinen Gezeuge.

Nottist See⁵¹ hat 6 Zuge und haben nachfolgende darin frey Fischerey: Budtschiskan⁵² Schulzen mit zwey Säcken zur Tisches Notturfft; Zanders⁵³ und Mörseuen⁵⁴ mit kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

Orllen See⁵⁵ hat 6 Zuge, haben dario freye Fischerey: Georg Sommerker, Daidt Strebeldt mit kleinen Gezeuge; Gneist⁵⁶ Schulzen mit einer Handwathen so tieff einer Wathen kann zur Tisches Notturfft; Orllen⁵⁷ mit kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft; Jesorcken⁵⁸ Schulzen mit zwey Säcken und zwey Stocknezen⁵⁹ zur Tisches Notturfft; //

[k. 6v.] Skoppen⁶⁰ Schulzen mit zwey Säcken und 2 Stocknezen zur Tisches Notturfft; Glombowa⁶¹ mit kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

Jauer See⁶² hat 3 Zuge, haben darin frey Fischerey: Groß Faschtzen⁶³, Groß und Klein Jauer⁶⁴, mit kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

⁴² Ogródek.

⁴³ Rogale.

⁴⁴ Jezioro Lipińskie.

⁴⁵ Jerzy von Krösten (zm. 1633), sędzia ziemski w starostwie ryńskim, przedstawiciel miejscowej szlachty, właściciel Ruskiej Wsi, Pistek i Miedz.

⁴⁶ Zastawka – rodzaj sieci zaliczanych do mniejszych, składająca się z lejkowatego worka oraz dwóch skrzydeł.

⁴⁷ Zabrodzień – rodzaj sieci w kształcie stożkowatego worka do połowu ryb dennych.

⁴⁸ Jezioro Olów.

⁴⁹ Dawid Streheldt był ówczesnym pisarzem starościńskim (przynajmniej od 1603 r.) i właścicielem karczmy w Rynie.

⁵⁰ Jerzy Sommerecken, pisarz leśny (Holzschreiber), właściciel Mateuszka i Zalesia.

⁵¹ Jezioro Notyst.

⁵² Budziska.

⁵³ Sądry.

⁵⁴ Mierzejewo.

⁵⁵ Jezioro Orło.

⁵⁶ Knis.

⁵⁷ Orło.

⁵⁸ Jeziorko.

⁵⁹ Rodzaj sieci stojącej na kijach.

⁶⁰ Skop.

⁶¹ Głąbowa.

⁶² Jezioro Jorzec.

⁶³ Faszcze.

⁶⁴ Jora Wielka i Mała

9 *Lactuca* sec. Satt — — — — — 1. II 4 2/20
Quicquid dicitur de lactuca
fructu piperis

40 *Ratzen* sec. Satt — — — — — 33 2/20
3/20 Rimmer *Proprietatis* *causis* *3/20* *piperis*

41 *Uvula* sec. Satt — — — — — 36 2/20
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Camusky *mis.* *Uvulae* *fructu*
Uvulae *causis*

Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*

42 *Uvula* sec. Satt — — — — — 8 2/20
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*

Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*

Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*
Uvulae *causis* *fructu* *piperis*

Inulz See⁶⁵ hat 4 Zuge, haben darin frey Fischerey: Klein Faschtzen⁶⁶ mit 8 Säcken zur Tisches Notturfft; Selwung⁶⁷ Schulzen mit einer Wathen zur Tisches Notturfft.

Gartta See⁶⁸ hat 5 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Mayden See⁶⁹ hat 8 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen. //

[k. 7] Grosz Schiemoncken⁷⁰ See hat 6 Zuge, haben darin frey Fischerey: Rudoffken⁷¹ Schulzen mit zwey Säcken zur Tisches Notturfft; Schiemoncken⁷² mit zwey Säcken und die Pauren mit Wurffangeln⁷³ zur Tisches Notturfft. Sollen beiden Schulzen und Pauren sich der Fischerey in der Leichtzeit enthalten, und keinen Fluß verstellen; Olscheuen⁷⁴ Schulzen mit zwey Säcken zur Tisches Notturfft.

Klein Schiemoncken See⁷⁵ hat 2 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Kampen See⁷⁶ hat 2 Zuge^a: Rostken⁷⁷ mit vier Säcken zur Tisches Notturfft darin zu fischen; Liepinsken⁷⁸ Schulzen mit zwey Secken und die Pauren mit Perschenangeln, und kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

Zarnen See⁷⁹ hat 4 Zuge: Odoyen⁸⁰ die Pauren sindt darin befreyet zu fischen mit Angeln zur Tisches Notturfft.

Skomatzken See⁸¹ hat 6 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.//

[k. 7v.] Bleydack See⁸² hat 3 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Wigrinen See⁸³ hat 6 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Schwiginen See⁸⁴ hat 3 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Grosz Selwung See⁸⁵ hat 1 Zugk. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Garten See⁸⁶ hat 1 Zugk. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

⁶⁵ Jezioro Inulec.

⁶⁶ Śmietki.

⁶⁷ Żelwagi.

⁶⁸ Jezioro Gardyńskie.

⁶⁹ Prawdopodobnie jezioro Majcz Wielki.

⁷⁰ Jezioro Szymon.

⁷¹ Rudówka.

⁷² Szymonka.

⁷³ Zwyczajna wędką do zarzucania.

⁷⁴ Olszewo.

⁷⁵ Jezioro Szymonek (zwane też Ławki Male).

⁷⁶ Jezioro Kępno.

^a Tekst ten został jakby dopisany później, gdyż brakuje zwykłego odstępu pomiędzy poszczególnymi jeziorami.

⁷⁷ Rostki.

⁷⁸ Lipińskie.

⁷⁹ Jezioro Czarne, część dzisiejszego jeziora Wylewy.

⁸⁰ Odoje.

⁸¹ Jezioro Mleczówka.

⁸² Być może jezioro Wierszolek, zwane też Wesółko lub może jezioro Gielzek.

⁸³ Jezioro Wygryny.

⁸⁴ Jezioro Śwignajno, obecnie łąki.

⁸⁵ Jezioro Głębokie.

⁸⁶ Prawdopodobnie jezioro Malinówko.

Klein Selwungk See⁸⁷ hat 1 Zugk. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Babrachen See⁸⁸ hat 1 Zugk. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Klein Skomatzen See⁸⁹ hat 2 Zuge. Ist keiner befreyet darin zu fischen.//

[k. 8] Grosz Taltten⁹⁰ hat 11 Zuge: Taltten⁹¹ Schulzen haben frey darin zu fischen mit zwey Secken und Handtwathen, so tieff einer Wathen kann zur Tisches Notturfft und nicht zu verkauffen.

Klein Taltten See⁹² hat keinen Zugk.

Bialla⁹³ ein kleinen Seechen hat keinen Zugk.

Nietze⁹⁴ hat keinen Zugk.

Schweikowa See⁹⁵ hat 2 Zuge, haben darin frey Fischerey: Pfarherr zu Ekerßburg⁹⁶, mit einer Handtwathen zur Tisches Notturfft; Sallamon Mroß oder Mischlenta⁹⁷ zur Tisches Notturfft; Schweickowa⁹⁸ Schulzen und Pauren ein jeder mit einen Sacke zur Tisches Notturfft; //

[k. 8v.] Gutten Schulzen mit ein Perschkenez zur Tisches Notturfft.

Sainen See⁹⁹ hat 3 Zuge: Gregerßdorff¹⁰⁰ mit Säcken, Hamen¹⁰¹ Wathennezen¹⁰² und anderen kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft; Mickoschen¹⁰³ mit allerley Gezeuge zur Tisches Notturfft; Andres Konopke¹⁰⁴ Schulz zu Aries¹⁰⁵ mit 3 Säcken zur Tisches Notturfft.

Strzelnicken See¹⁰⁶ hat 3 Zuge: Strzelnigken¹⁰⁷ haben darin frey Fischerey, mit kleinen Gezeuge zur Tisches Notturfft.

Klein Sumpken See¹⁰⁸ hat 1 Zugk. Ist keiner befreyet darin zu fischen.

Lasdan See¹⁰⁹ hat 1 Zugk. Ist keiner befreyet darinen zu fischen. //

⁸⁷ Jezioro Zelwążek.

⁸⁸ Prawdopodobnie jezioro Skok, zwane też Bobrówko.

⁸⁹ Prawdopodobnie jezioro Mleczówka Mała.

⁹⁰ Jezioro Taltowisko.

⁹¹ Talty.

⁹² Zapewne jezioro Taltowisko Małe, obecnie nie istnieje.

⁹³ Zapewne Jezioro Białe na południe od jeziora Druglin.

⁹⁴ Zapewne chodzi tu o Jezioro Miedzkie położone między Jeziorem Lipińskim a osadą Pistki.

⁹⁵ Jezioro Szwejkówko, obecnie w większej części zarośnięte.

⁹⁶ Okartowo.

⁹⁷ Salomon Mross zwany Myślęta, właściciel wyodrębnionych wodnych 3 łąnów i 27 morgów w Szwejkowie.

⁹⁸ Szwejkowo, wieś obecnie nie istnieje.

⁹⁹ Jezioro Sajno.

¹⁰⁰ Grzegorz.

¹⁰¹ Rodzaj więcierza w kształcie saka z długą żerdzią.

¹⁰² Sieć na mielizny.

¹⁰³ Mikosze.

¹⁰⁴ Andrzej Konopka soltys w Orzyszu.

¹⁰⁵ Orzysz.

¹⁰⁶ Jezioro Strzelniki (zwane również Strzelnickie).

¹⁰⁷ Strzelniki.

¹⁰⁸ Prawdopodobnie jezioro Kieplin.

¹⁰⁹ Jezioro Łazduny.

[k. 9] Wiersbinnen See¹¹⁰ hat 2 Zuge. Ist keiner befreyet darinen zu fischen.

Tillaffken See¹¹¹ hat 1 Zugk. Ist darinen befreyet zu fischen: Skomatzken¹¹² Schulzen mit 2 Säcken zur Tisches Notturfft.

Roggallen See¹¹³ hat 2 Zuge: Roggallen¹¹⁴ seindt darin befugt zu fischen mit 2 Säcken und die Pauren mit Angeln zur Tisches Notturfft.

Schaden See¹¹⁵ Rostken See¹¹⁶, Krackstein See¹¹⁷ haben keinen Zugk und Rostken ist befreyet darinen zu fischen mit zwey Secken und Angeln zur Tisches Notturfft; Ogrodtken die Pauren mit Perschkenangeln zur Tisches Notturfft.

Gnedtschnein¹¹⁸ hat keinen Zugk und ist auch Niemandt darinen befreyet zu fischen. //

[k. 9v.] Die Nahmen der Wiltnüsz, Seechen, somit dem Garn nicht können befischt werden.

Klein Nedtschnein¹¹⁹ zwei kleinen Seechen, ein verwachßen Seechen zu Krzisanen¹²⁰, ein klein Sechen Guber¹²¹ zum Gneist¹²² haben darinen nachfolgende freye Fischerey: Dauidt Strebeldt, Christoff Sixtin und Glombower¹²³, ein verwachßen Seechen zu Nottist¹²⁴, Paprotken¹²⁵ ein verwachßen Seechen, drey klein Seechen in der Grenz Jauer¹²⁶, Baginsken¹²⁷, Paprodt¹²⁸, Jesorcken¹²⁹, Lucknein¹³⁰ sindt verwachßen, Mühlteich in der Sixtiner¹³¹ und Salpkeimer¹³² Grenz ist voller Stabben, Christoff Sixtin ist befreyet darinen zu fischen, Gehoda¹³³ am^b Reinischen

¹¹⁰ Jezioro Wierzbinińskie.

¹¹¹ Jezioro Tulewo, obecnie bagno i łąki.

¹¹² Skomack Wielki.

¹¹³ Jezioro Rogale (zwane również Rogal).

¹¹⁴ Rogale.

¹¹⁵ Prawdopodobnie jezioro Zdedy.

¹¹⁶ Jezioro Rostki.

¹¹⁷ Jezioro Kroksztyn.

¹¹⁸ Nie zidentyfikowane.

¹¹⁹ Nie zidentyfikowane.

¹²⁰ Krzyżany.

¹²¹ Jezioro Guber.

¹²² Knis.

¹²³ Głębowo.

¹²⁴ Notyst.

¹²⁵ Prawdopodobnie jezioro Paprotko, dziś łąki między jeziorami Majcz a Gardyńskim.

¹²⁶ Jora.

¹²⁷ Nie zidentyfikowane.

¹²⁸ Nie zidentyfikowane.

¹²⁹ Prawdopodobnie jezioro Jeziorko, obecnie bagno koło wsi Zastrużne.

¹³⁰ Może nie istniejące dziś jezioro, przylegające do jeziora Łuknajno, zwane też Czarnym.

¹³¹ Balowo (Sykstyny).

¹³² Salpik.

¹³³ Jezioro Jagodzienko.

^b Dopisane nad skreślonym „in”.

Vorwerke¹³⁴ ist verwachßen, Slotka¹³⁵ am Laffischen vorwerke¹³⁶ ist verwachßen, Mühlteich uf der Wensewer¹³⁷ Mühl, Plozitza¹³⁸ ein verwachßen Seechen, Luknein¹³⁹ ist verwachßen, Solminßki¹⁴⁰ ein verwachßen Seechen, //

[k. 10] drey klein Seechen Basing¹⁴¹ genandt, zwey klein Seechen Laxen¹⁴² genandt, zwey kleinen Seechen ufs Nicklaßer¹⁴³ Felde sindt verwachßen, Graboffken¹⁴⁴ ist verwachßen, zwey kleinen Seechen in einen Bruch zwischen einen Scheidtwege in Luckneinischen¹⁴⁵ Felde Wesfels ist verwachßen, zu Dziubbellen¹⁴⁶ ein verwachßen Seechen, ein klein blindt Seechen zu Skomazken¹⁴⁷, drey klein Seechen zu Roghallen¹⁴⁸, Klein Kampen¹⁴⁹ ist verwachßen, zwey klein Seechen Kallein¹⁵⁰, Pupowna¹⁵¹, Wrublich¹⁵² sindt verwachßen, Prziwestnigk¹⁵³ ist verwachßen, Lukimmerk¹⁵⁴ ein verwachßen Seechen uff Salpkeimer¹⁵⁵ Felde. //

[k. 10v.] Die Nahmen der Flüßer im Reinischen und Arischen:

Kamppen¹⁵⁶, Sdieddein¹⁵⁷, Tiloffken¹⁵⁸, Cluss¹⁵⁹, Druglin¹⁶⁰, Kaminsken¹⁶¹, Zardoffken¹⁶², Tschnur¹⁶³, Aries¹⁶⁴, Isznotten¹⁶⁵, Truglin¹⁶⁶, Wensewen¹⁶⁷, Luknein¹⁶⁸,

¹³⁴ Ryn – folwark.

¹³⁵ Jezioro Ziółko.

¹³⁶ Ławki – folwark.

¹³⁷ Wężewo.

¹³⁸ Prawdopodobnie jezioro Płociczno na południe od Żelwąg.

¹³⁹ Może jezioro Łopian, na południe od wsi Prawdowa.

¹⁴⁰ Nie zidentyfikowane.

¹⁴¹ Nie zidentyfikowane.

¹⁴² Nie zidentyfikowane.

¹⁴³ Mikołajki.

¹⁴⁴ Nie zidentyfikowane.

¹⁴⁵ Łuknajno.

¹⁴⁶ Dziubiele.

¹⁴⁷ Skomack Wielki.

¹⁴⁸ Rogale.

¹⁴⁹ Jezioro Kępienko.

¹⁵⁰ Jedno to Jezioro Kaleńskie (lub Kały), drugie, mniejsze, to Kalek.

¹⁵¹ Może jezioro Kuchenka.

¹⁵² Zapewne jezioro Wróbel na południowy zachód od Mikołajek.

¹⁵³ Może jezioro Pierwos.

¹⁵⁴ Jezioro Ukiń, obecnie łąki.

¹⁵⁵ Salpik.

¹⁵⁶ Zapewne ciek przy jeziorze Kępno.

¹⁵⁷ Zapewne ciek przy jeziorze Zdedy.

¹⁵⁸ Zapewne rzeczka łącząca jezioro Tulewo z jeziorem Druglin.

¹⁵⁹ Klusy, według mapy Narońskiego z 1663 r. była to rzeka łącząca jezioro Zdedy z jeziorem Koziół.

¹⁶⁰ Zapewne ciek wpływający do jeziora Druglin.

¹⁶¹ Kamionka, rzeka wpływająca do jeziora Orzysz na północ od Kamińskich.

¹⁶² Czartówka, strumyk między Kamińskimi i Strzelnikami, dopływ jeziora Orzysz płynący z jeziora Rostek.

¹⁶³ Nie zidentyfikowane.

¹⁶⁴ Orzysza.

¹⁶⁵ Iznota, zwana też Czarną Strugą.

¹⁶⁶ Być może Chmielewka, dopływ jeziora Tuchlin.

¹⁶⁷ Wężówka.

¹⁶⁸ Zapewne jakiś ciek wpływający do jeziora Łuknajno.

Taltten¹⁶⁹, Jauer¹⁷⁰, Zudnochen¹⁷¹, Ottmahn¹⁷², Katzen¹⁷³, Waitzen¹⁷⁴, Wigrin¹⁷⁵, Gu-
stein¹⁷⁶, Warnoldt¹⁷⁷, Woschienen¹⁷⁸.

Im diesen Flüßern hat keiner G erchtigkeit darinen zu fischen. Es sey denn,
der [?] sie von Fischmeister vermietet werden. //

---

¹⁶⁹ Zapewne nie istniejąca obecnie rzeczka między jeziorami Kotek Mały a Taltowisko.

¹⁷⁰ Zapewne Jorka, łącząca jeziora Żelwążek i Jorzec z Ryńskim.

¹⁷¹ Zapewne dopływ Jorki, przepływający przez osadę Cudnochy.

¹⁷² Być może Śmietka, łącząca jeziora Majcz Mały, Majcz Wielki, Inulec, Głębokie i Żelwążek.

¹⁷³ Zapewne nie istniejący dziś ciek (w części kanał) łączący jezioro Tałty z Taltowiskiem i jeziorem Kotek Wielki, na mapie Narońskiego widoczne nawet mosty.

¹⁷⁴ Być może jakiś ciek do jeziora Wejsunek.

¹⁷⁵ Zapewne Wygrynia (Nidzka Struga).

¹⁷⁶ Być może jakiś ciek do jeziora Guzianka.

¹⁷⁷ Zapewne strumyk Kończewski Rów, dopływ jeziora Warnolty od południowego wschodu.

¹⁷⁸ Może rzeka Wyszka, łącząca jeziora Białolawki i Śniardwy.

ANEKS 2

Ustępstwa regale rybackiego w przywilejach starostwa ryńskiego do 1466 r.

Zestawienie własne na podstawie przywilejów lokacyjnych i innych dokumentów z Ostpr. Fol. 332–334 oraz Ostpr. Fol. 454. W zestawieniu skróty: br. – brak wzmianki, m. narzędzia – małe narzędzia.

Osada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Balowo	1) wolny 2) wolny	1) br. 2) Wersminia	1) br. 2) m. narzędzia	
Cudnowchy	wolny	Tałty	2 sieci na kijach	
Dosie	wolni	br.	br.	
Faszcze	wolny	Jorzec	m. narzędzia: saki, wędki, ręczne sieci na mielizny	
Głębowo	wolny	Guber, Orło	m. narzędzia	
Grzegorzce	wolni	Sajno	saki, wężerze, zbrodzenie i inne m. narzędzia	
Guty	1) sołtys 2) chłopci	Szwejkówko, Śniardwy	1) mała sieć na okonie 2) m. narzędzia	połowcy tylko latem latem
Jora Wilk.	wolni	Jorzec	m. narzędzia	
Kwik	wolny	Śniardwy	wszystkimi narzędziami, wędkami	zakaz połowu dla innych grup ludności
Łysonie	młynarz	staw młyński	br.	
Mikolajki	wolny	w przywileju nieczytelne [zapewne Śniardwy]	m. narzędzia	
Mrówki	wolny	leżące wokół wody	m. narzędzia	
Nakomiady	sołtys i chłopci	br.	br.	

Osada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Notysk Wielki	wolni	Notyst i jeszcze jedno jezioro w przywileju nieczytelne [zapewne Ryńskie]	w przywileju nieczytelne -zapewne m. narzędzia]	
Orlo	wolni	Orlo	m. narzędzia	
Orzysz	sołtys	br.	br.	
Pianki	sołtys, chłopi	Śniardwy i jez. Weißen?	m. narzędzia	zakaz połowu na Łazdunach, choć leżą w granicach wsi
Rybical	wolni	Ryńskie	m. narzędzia: ręczne sieci na mielizny, wędkę, 2 żaki lub 4 saki	zakaz połowu dla innych grup ludności
Ryn	karczmarze	br.	br.	
Salpik	młynarz	staw młyński	m. narzędzia	
Sądry i Mierzejewo	wolni	Notyst	m. narzędzia	
Sumki	wolny	br.	br.	
Wędyki	wolni	br.	br.	
Zalesie	wolni	br.	br.	

ANEKS 3

Ustępstwa regale rybackiego w przywilejach starostwa ryńskiego od 1466 do 1525 r.

Zestawienie własne na podstawie przywilejów lokacyjnych i innych dokumentów z Ostrp. Fol. 332–334 oraz Ostrp. Fol. 454. W zestawieniu skróty: br. – brak; wzmianki; m. narzędzia – małe narzędzia.

Osada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Chmielewo	1) sołtys 2) chłopi	Tuchlin	1) 2 saki, wędka na okonie 2) wędka na okonie	1) tylko latem i zimą 2) latem od Wielkiej Nocy do św. Michała 1–2) zakaz naruszania rzek
Dąbrówka	wolni	br.	br.	br.
Górkło	wolny	br.	br.	br.
Jora Mała	wolni	jeziorka w ich granicach	m. narzędzia	
Kamięnskie	wolni	Orzyskie	2 saki	
Ławki	1) sołtys 2) chłopi	Tałtowisko	1) 2 saki 2) wędka do zarzucania	
Marki	wolny	Rostki, Kątek	2 saki	zakaz naruszania rzek
Mikosze	wolny	Sajno	wszystkie narzędzia połowiczne	
Nipy	wolny	Śniardwy	m. narzędzia	zakaz naruszania rzek
Notyst Wielki	1) młynarz 2) sołtys	1) br. 2) Notyst	1) br. 2) ręczna sieć na mielizny	2) tak głęoko, jak można tą siecią
Odoje	1) sołtys 2) chłopi	1) Orzyskie 2) Czarne	1) 3 saki, wędka na okonie 2) wędka na okonie	1) tylko zimą i latem 2) latem od Wielkiej Nocy do św. Michała 1–2) zakaz naruszania rzek
Okartowo	zagrodnik	br.	br.	
Ostrów	wolny	br.	br.	
Pianki	wolny	br.	br.	

Osada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Rostki	wolny	Kępno	4 saki	zakaz naruszania rzek
Ryn	bartnicy	br.	br.	
Sady	1) softys 2) chłopi	Tały	1) 2 saki, wędkę na okonie 2) wędkę na okonie	zakaz naruszania rzek
Skomack Wlk.	1) softys 2) chłopi	Tylewo	1) 2 saki 2) wędkę na okonie	zakaz naruszania rzek
Skorupki	wolny	Tały	sieć na okonie, 3 saki, wędkę do zarzucania	
Strzelniki	wolni	Strzelniki	br.	
Sykstyny	wolni	a) Guber i staw młyński w Salpiku b) Wersminia Wlk. i Mała	1) m. narzędzia b) sak, 1 sieć pławnicowa	potem były to dobra szlacheckie
Szymonka	1) softys 2) chłopi	Szymon	1) 2 saki 2) wędkę do zarzucania	zakaz połowu w czasie tarła i naruszania rzek
Tały	1) softys 2) chłopi	Tały	1) 2 saki 2) wędkę do zarzucania, zabrodzień	zakaz połowu w czasie tarła i naruszania rzek
Wężewo	wolni	br.	br.	
Wierzbiny	wolny	br.	br.	
Tuchlin	wolny	br.	br.	
Zastrużne	wolni	br.	br.	
Zdegowo	wolny	Śniardwy	2 saki i wędkę na okonie	zakaz naruszania rzek

ANEKS 4

Ustępstwa regale rybackiego w przywilejach starostwa ryńskiego od 1525 do 1568 r.

Zestawienie własne na podstawie przywilejów lokacyjnych i innych dokumentów z Ostpr. Fol. 332-334 oraz Ostpr. Fol. 454. W zestawieniu skróty: br. – brak; wmlianki; m. narzędzia – małe narzędzia.

Ośada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Borki	wolni	br.	br.	1) tylko latem i zimą 2) latem od Wielkiej Nocy do św. Michała 1-2) zakaz narudzania rzek
Budziska	sołtys	Notyst	2 saki	
Cierzpięty	sołtys, chłopci	br.	br.	
Drozdowo	1) sołtys 2) chłopci	rzeka Wężówka	1) 2 saki 2) 2 wędki	
Dybowo	wolni	Śniardwy	2 saki	
Dziubiele	1) sołtys 2) chłopci	Tuchlin	1) 1 sak 2) wędka na okonie	
Gorzekały	wolni	“Kleinen Schulzenn” [?]	m. narzędzia, bez jakichkolwiek sieci	
Góra	1) sołtys 2) chłopci	Tyrkło	1) m. narzędzia 2) wędki na okonie	
Grądy	wolni	br.	br.	
Inulec	wolni	Inulec	m. narzędzia	
Jezioro	1) sołtys 2) chłopci	Orło	1) 2 saki 2) wędka	
Klusy	sołtys, chłopci	br.	br.	
Koczarki	sołtys, chłopci	br.	br.	
Koźle	sołtys, chłopci	br.	br.	

Osada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Knis	sołtys	Orto (w rejestrach błędnie" auf allen Seen")	1 ręczna sieć na mielizny	tak głęńoko, jak można tą siecią
Krzyżany	sołtys, chłopci	br.	br.	
Lipińskie	1) sołtys 2) chłopci	Kępno	1) 3 saki 2) wędka na okonie	
Lubiewo	wolni	br.	br.	
Miedze, Ruska Wieś i Pistki	szlachcic	Lipińskie, Miedzkie	zastawki, zabrodzenie i m. narzędzia	
Mikołajki	1) pastor 2) sołtys	1) Ryńskie 2) jezioro przy wsi	1) 3 saki 2) 1 ręczna sieć na mielizny	1) 1560 Jakub Vilamovius 2) jak głęboko może
Notyst Mały	1) sołtys 2) chłopci	Notyst	1) 1 zabrodzień 2) 1 wędka	jeżeli pozwoli na to książę
Ogórdk	1) sołtys 2) chłopci	1) a: Druglin b: Kraksztyn (Mały?) 2) Kraksztyn (Mały?)	1) a: 3 saki b: ręczna sieć na mielizny 2) wędka na okonie	2) poza tarłem i rzeczczkami
Olszewo	1) sołtys 2) szlachcic	1) Szymon 2) br.	1) 2 saki 2) br.	
Orlo	wolni	Orlo	m. narzędzia	
Orzysz	1) młynarz 2) sołtys, pisarz 3) karczmarz	1) br. 2) Sajno 3) Sajno	1) 1 sak 2) 3 saki 3) 2 saki	2) zezwolenie na łódkę
Prawdowo	1) sołtys 2) chłopci	w jeziorze przy wsi	1) ręczna sieć na mielizny 2) wędka	1) jak głęboko może
Prażmowo	1) sołtys 2) chłopci	Jagodne	1) 2 saki 2) wędka	
Rogale	1) sołtys 2) chłopci 3) rybicki	1–2 Rogale 3) Druglin (błędnie Tilewin)	1) 2 saki 2) wędka 3) 2 saki	3) z wyłączeniem okresu tarła

Osada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Rogalik	szlachcic	Druglin	2 saki	
Rostki	wolni	Kraksztyn	2 saki	
Różyńsk	1) softys 2) chłopci	Druglin	1) 2 saki 2) wędka na okonie	2) zakaz połowu w okresie tarła i na rzeczkach
Rudówka	softys	Szymon	2 saki	
Rzeźniki	młynarze	br.	br.	
Skop	1) softys 2) chłopci	Orło	1) 1 sieć do połowów jesiennych i zimowych, 2 saki 2) wędka	jeśli tylko otrzymają na to zgodę księcia
Szczerzbowo	softys i chłopci	br.	br.	
Szeroki Ostrów	wolni	br.	br.	
Szwejkowo	softysi i chłopci	Szwejkówko	1 sak	
Szwejkówko	1) wolny (karczmarz) 2) pastor	Szwejkówko	1) 2 saki 2) 1 sieć ręczna na mielizny	2) jak daleko można
Śmietki	wolni	Inulec	8 saków	
Ublick	szlachcic	Buwełno; Ublick	m. narzędzia: saki, zabrodzenie też 1 zastawka	
Użranki	1) softys 2) chłopci	Tafty ("Daugalischke bei der Jora")	1) 1 sieć do połowów jesiennych i zimowych 2) wędka	
Woźnice	1) softys 2) chłopci	Łuknajno	1) 2 saki 2) wędka	zakaz połowu w czasie tarła i naruszenia rzek
Zalec	1) softys 2) chłopci	Zalec	1) 2 saki 2) 1 wędka	

ANEKS 5

Ustępstwa regale rybackiego w przywilejach starostwa ryńskiego po 1568 r.

Zestawienie własne na podstawie przywilejów lokacyjnych i innych dokumentów z Ostrp. Fol. 332-334 oraz Ostrp. Fol. 454. W zestawieniu skróty: br. – brak wzmianki; m. narzędzia – małe narzędzia.

Osada	Charakter odbiorc	Zbiornik wodny	Narzędzia połownicze	Uwagi
Dybowo	kulmer	Śniardwy	2saki	połowcy przed swoim domem; 1669 Jerzy Inultzki
Knis	pisarz leśny	Guber	saki i sieci na kijach	1630 Jerzy Sommerecken
Kulinowo	borowy	br.	br.	
Lelek	kulmer	br.	br.	
Łuknajno	karczmarz (szkatułowy)	a: Łuknajno b: Śniardwy	a: 3 saki b: zabrodzień z harpunami	1686 myśliwy mikołajski Fryderyk Schütz
Mateuszek	kulmer	Orło, Ołów	m. i ręczne narzędzia	majątek połączony z Zalesiem; zamiast rybołówstwa w jez. Mikołajskim; 1618–1621 dla Jerzego Sommereckena
Mikołajki	1) karczmarz 2) pisarz starościński 3) pastor 4) borowy 5) jw. 6) pastor	1) Mikołajskie 2) Śniardwy 3) Śniardwy 4) Gardyńskie, Pierwos 5) Mąjcz 6) Mikołajskie	1) więcierze na styńki, 2 saki [w innym odpisie sieci na kijach] 2) m. narzędzia 3) m. narzędzia 4) 1 zastawka, sieć na kijach, wędk, ręczna sieć na mtelizny 5) jw. 6) 3 saki	1) 1663 myśliwy Peter Weber 2) 1663 Filip Sanden; bez połowów sielawy 3, 6) 1663–1665 pastor Albert Pesarovius 3) z wyłączeniem połowów sielawy 4–5) 1681 Fryderyk Schütz
Mioduńskie	rybicki	br.	br.	
Nakomiady i Budziska	szlachcic	na najbliższych jeziorach	m. narzędzia	

Osada	Charakter odbiorcy	Zbiornik wodny	Narzędzia połowiczne	Uwagi
Notyst Mały	kulmer	Notyst	m. narzędzia	1663 były polski pastor w Wilnie Jan Andrzej Jurski
Nowina	kulmer	br.	br.	
Rudówka	kulmer	Szymon	2 saki	1654 Jan Brouff, zamiast lanów sofeckich w Kozłach i rybołówstwa w jez. Kozioł
Ryn	karczmarz	Ołów, Orło, Guber, Ławki	wszystkie m. narzędzia: zastawki, saki, wędkę do zarzucania, sieci na kijach	1621 r. pisarz ryński Dawid Strebeltd
Salpik	pastor	Guber	m. narzędzia	1662 pastor z Nakomiad Paweł Ciborovius
Szymonka	gajowy	najbliższe jezioro	m. narzędzia	1663 Marcin Luckewaldt
Szwejkowo i Grądy	szlachcic	Szwejkówko	2 saki	1669 Jerzy Krzysztof Finck
Uście	szlachcic	Szwejkówko	2 saki	1669 Jerzy Krzysztof Finck
Wesołowo	kulmer	br.	br.	
Wóźnice	kulmer	Śniardwy	2 saki, 1 zabrodzień	1669 Hans Rosochen
Zelwagi	kulmer	Inulec	1 sieć na kijach, mała ręczna sieć na mielizny	1647 Mateusz Sopolka
Zielony Gaj	kulmer	Kotek Wielki	zastawka, sieci na kijach, zabrodzień, saki, wędkę do zarzucania	

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin–Dahlem

- Ordensfolianten 161m, 184, 22935.
- Ostpreussische Folianten 332 (nr 2, 47, 49, 50, 56, 64, 101, 102, 111, 112, 121, 153), 333 (nr 61, 114, 151), 334 (nr 7, 16, 17, 76, 77, 92, 159), 454.

Etats Ministerium 107b 2.

Źródła drukowane

Hoffmann-Bagiński Hans Ludwig, *Die Dienstgüter des Amtes Johannsburg*, Hamburg 1992.

Kisch Guido, *Das Fischereirecht im Deutschordensgebiet. Beiträge zu seiner Geschichte*, w: G. Kisch, *Forschungen und Quellen zur Rechts- und Sozialgeschichte des Deutschordenslaruies*, t. 3, Sigmaringen 1978.

- *Die Kulmer Handfeste*, w: G. Kisch, *Forschungen und Quellen*, t. 2, Sigmaringen 1978.

Meye Helmuth, *Die erneuerte Handfeste von Neuendorf vor Lötzen vom Jahre 1475*, w: *Lötzen Fragmente*, wyd. R. Heling, Hamburg 1976.

- *Die Einwohner des „Dorfes“ und des „Städtleins“ Lötzen vor der Erhebung zur Stadt*, w: *Lötzen Fragmente*, wyd. R. Heling, Hamburg 1976.

Opracowania

Benecke Berthold, *Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen*, Königsberg 1881.

Białuński Grzegorz, *Osadnictwo regionu Wielkich Jezior Mazurskich od XIV do początku XVIII wieku – starostwo leckie (giżyckie) i ryńskie*, Olsztyn 1996.

Brünneck Wilhelm, *Zur Geschichte des altpreussischen Jagd- und Fischereirechts*, Zeitschrift des Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 1918, t. 39.

Brzeczowski Tadeusz, *Dzieje puszczy piskiej*, w: J. Śliwiński, *Z dziejów Rucianego-Nidy i okolic*, Olsztyn 1993.

Das grosse Amterbuch, wyd. W. Ziesemer, Leipzig 1921.

Frischbier Hermann, *Preussisches Wörterbuch*, t. 1–2, Berlin 1882–1883.

Luciński Jerzy, *Przywilej chełmiński z 1233 r., jego treść oraz dzieje jego postanowień*, Studia Culmensia Historico-Iuridica, t. 1, Toruń 1990.

Mager Friedrich, *Der Wald in Altpreussen als Wirtschaftsraum*, t. 1, Köln 1960.

Meye Helmuth, *Beschwerden der Freyen von 1553*, Aus der Heimat. Beilage der Lötzen Zeitung, 1937.

Rünger Fritz, *Die Fischerei von Rhein und Lötzen zur Ordenszeit*, Aus der Heimat, Beilage der Lötzen Zeitung, 1936, nr 6.

Szorc Alojzy, *Dominium Warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990.